

ընկերութիւններուն արտաքին մեւը միայն :
Հրէանները աշխարհի մէջ իրենց դրամական գոյութեամբ եւ ժառանքական մէծ անձնաւորութիւններ քանակով ու որակով՝ շատ բարձր են Հայքին : բայց Հայերը անհունապէս բարձր են Հրէաններէն՝ ազգայնական տեսակէտով : Հրէանները կորուցոց ցած են իրենց աղբայնութիւննու իրենց լեզուն քրեակ հայրենիքն բարձրին անշատաւում են , եւ ազգային զրայած ունիթիւն մէջ չունին են նոր լը սկսին այդ ժողովը գերասաւեղել ջանաւու : միջնդեռ յնը ընթառի անհամատ պահպանած են դարձէ ի վեր եւ այդ հրէանի ընկերութիւններ , թէպէտ անձնէլ փոքր ասհաններով . Հրէաններէն նեաց հրման : Են : Խնչ որ անձննեն ան ունի պէտք է երենակ տանել Հրէաններէն , անհուն կանոնաւոր , արագ ու լորջ հաւաքական զորունակութիւնն կարութիւնն է , փաղափառներու իրագործակն մէջ անտոնց զրած զործնական ու ճապուի ողին եւ մահաւանդ անհունց հրացանի համերախոռ թիւնը :

ՈՒԾԱԿ ԶՊԱՆԱԵԼ

ՀԱՅ ԷՇԵՐ

ԵՐԻ ԱՄԲՈՅՑ

Արգ Ի՞՞՛Ռ , Քեր Հաւուց պիլամ :
Ես ի քո քաղցին կու զամաց :
Անը պազնեած գաֆեր ունիր ,
Նըր երթամ՝ չի կարօտանամ :

Յայս ասուածաչէն ծոցէր
Սրեակ մաքրիւմ ի ու միամ :
Բացզեր ես ի վարդ նոնան ,
Ես՝ պէզու՝ ի դիմ քեզ կուշամ :

Յարդ չեղնար թէ է՞լ եար սիրնեմ ,
Կամ զգ սերն մոռանամ ,
Կամ զքօ՞ անուշիկ պատիկն
Թէ ծրսէս հանեմ ուրանամ :

Թէ չուց թէ շաքար ուսեմ ,
Կը ասն մի հի հալն է տարմ :
Ասպիքը էիմ գառն ուրուի :
Եր կարեր կը հագար տարուց զգմն :

Ի՞նչ շահ է իմ շատ ապրիւն
Որ առանց սիրուց կը միամ :

Ե՞ս ու զուհ ։ հոգեկի միևն ու զուհ :
Ես ու զուհ , աշխարհ տօչեկի ի քիւն :
Ե՞ս ու զուհ օթվան ապերտուն :
Զեր արա , հողեկի պէտի առան :
Զաքը աւտոմ զունքերդ ի վերայ է

Ա. Դապարու Անուագիք
առաջարան թիւ 505

ՆԵՀԱՆՈՒՅ ՔՈՒԽԱՆԻԿԻ ՊՈՒԽԱՆՅ ։ ԳԻՆԱԿԱՆԱԿԱՆՈՒՄՈՒՄՈՒՄ ՄՐ ԱՐԵԱԿ ԶՈԳԱՆՆԵՐՆ ԱԿ ՏԱՐԱՆ «ԱԱՆՀԻՏՈՒ ՓԱՐԻԶ 1902

— — —

Ահաւագի հասոր մը որ եթէ դրութիւնն չունինար՝ պէտք էր ստեղել ։ Վեգու ի՞ ծառու լի՞ արեւադրոյւթեան ուժու չեղիկ պակասուրի մը ւ սիրոյ բանաստեղծութեան թեան մեծ պար կասորդը ւ միր նախնիքներէն կատկուած զրտիանութեան մէջ որ սպայս ու յաքան բեռ զուն հզան է տղօթքի ու աղջնքի արտայաց առենան մէջ , որ պ' յօքան ընտանի ըրած և մեզի Ծրուժութեան առան , որ մեզ պ' յօքան կը լուսուց ցած Յատին շուրջը :

Երեսովակայութեան խօս թիւի մը չպիտի ըրըար ենթադրել գրուոր ւ ու պատուածանուդր են . թեան հեղինակներ ույս ցեղին մէջ որ զիթամյին բանաստեղծութեան , հարտորապետութեան՝ այնքան հոյակար լիշտանակներ թողուած է Անրի մէջ , զոր շնու վերջերու հիմունքուն գուրութեանքուն ու կարմիթ չի բնա յունի որ մըր գրականութիւնը ներկայանար մըզի ինտանակեցի արելայի մը նմանութեանը որ մնութերը երկինք մշտանարան կ'ապօթէ անշների ու կը հառաչէ յանցանքներուն համար զոր գործած է , և յանցանքներուն համար զոր միան պիտի չըրութէ և եւ եթէ մեր պատրի շնչերէն ալ չունենայինք ։ Տողուրդուն ցուցերուն եւ հեթանուական երգերուն իրաւունքուն ասածուածներ , նիշաբէս և Սաթենիքիք ու Արգամի տափանքը որոնց վրայէն մեր պատմէները — բարեկամ կրօնաւորներ — կ'ամա-

պարեն թորի անցնիլ, կարելի չէր հաւատալ թէ Արեւելիքի զգայուսութենէն մեծ բաժին մը ուռ նեցող, զարգացած իմացականութիւնով ազգ մը ինչպէս էր մերը, թէպէտ անընդհատ իր գոյութեան յամառ ու զաֆան պաշտպանութեանը հարկադրուած եւ Բիւզանդի պատմած Արշակ թագաւորի զինուորներուն նկարագեղ բանիրով «համակնիզակներուն ծայրերով» երեսին քրտինքը սրբելու» սրիպիւր, նուուն տուած չըլլայ երգիր մը որ աւելի զոգար, զուարթ, նանցակամթ զգացութիւրու արտայացատութիւն տուած ըլլար, Գոյութեան կրծուանքը մեզ շրջապատող Մեծ Կենանքին, անխորհրդագորէն — ու, թերեւս շատ նորագիտօրէն — շուայլ՝ յուութի Կեանքին ազւորութիւնը, եւ մանաւանդ մեզ ցնցող կրփերուն ամենէն տարրականը ու ամենէն տիրականը՝ Սէրք՝ ճանչներ ու տաղէր :

Եւ անա Զօպանանան. — ինքն ալ բանաստեղծ մը՝ ո՞չ փոքրերէն — երեւան կը բերէ մեղի այս ցնակալիք տաղերգուին Քուչակի փոշիթազ գէմքը, մատենարաբաններու լըուած ձեռաւդիրէն՝ ցանուցիր հրատարակութիւններու մէջէն զասելով զասելով՝ վերծանելով, համեմատելով, զասաւորելով եւ սբանչիլի յատաշարանով մը իվեր հանելով նշանակութիւնը մեծ բանաստեղծին որ կար Քոչակին մէջ։ Զօպանան ստուգիւ ունեցած է այս յայտնութեան մէջ Անքը որ կը փնտուէ, հանեմ որ երեւան կը հանի եւ արտասար որ կ'արտեցնէա։ Ո՞ւ թանկալին յայտնաթիւնը որ լսել կուտայ մեզի այն սրտէ ելած ու սրբին զացող սիրարքեցիկ սրտագեռութերը և ի՞նչ զարմացնող պարզութիւն, թարմութիւն, անդ կեղծութիւն անոնց մէջ։ Եւ ի՞նչ բերկութիւն անհնել, երգ երգի ետեւէ, նոյն Քուչակիը, յաղթական՝ արևելյան բասանաստութեան ու ուսեթեւթիւնն կապանքներուն, իր թափէ իր աշոյժ երեւակայութեան գիւղերը, իր ճշմարիտ բանաստեղծութեան և գունարները՝ անսպաս խանցող եւ կը հարսանէն մեր գրականաթեան առնընը, գործածելով «հանցգոյն գեղեցիկ լեզու» որ յուու առն մի ճուշարով։

Ոչ մեր զարկանցին կրօնական երգերը — որոնց մէջ սակայն աեղ տեղ. կը ցողայ մեր հին Զրադաշտական կրօնքին բանաստեղծութիւնը — ոչ Գրիգոր, Սաղիստոսի արարակօնի նման

ոտանաւորը, ոչ ներաէս Ծնորհակի ատպաշափեալ առանցները եւ աւելի մեծ քրթուածները՝ Յիուու Պորին եւ, «Ոզք Եղեսիոյն, ոչ նարեկացի նմանամայնական հրախառութիւններով ոտանաւորները — միշտ հանդիր ծնորադրութեամբ իր հոյակապ արձակ բանաստեղծութեան՝ ո՞չ ձաղիկներու եւ թաշուններու նուբրուած տաղերը, եւ ոչ տաղարաններու մէջ խանի ի խուռան հաւաքուած զովքերը ու, ծոչքերը, եւ ոչ ալ մեր ուրիշ ծանօթ ծանօթ պարունակութիւն երգը չեն այնքան զուրս արշաւեր պայմանարական նիւթէ, նմանութիւններէ իւ յօրինումէ որ կարինան ինքնաւոր սրբի բանաստեղծութեան անուն ստանալ ու անօր յատուկ է մայքը գործել մեր վրայ, Գուշակ լեցուն է տաղերով որ կուզան խոկոյն բնակիլ մարդու մաքին մէջ մերձաւոր հնչումը ընտանի կոչում կը զանանա, եւ միշտ կ'երգեն մարդու սրտին մէջ։

« Ա Առանց քեզ ես ո՞նց ապրիմ կամ փէ այնր ասնի քուն »
« Ա ին սէր Շատաջի յորդոր, ֆմ արեւ եւ իմ աստինոր »
« Երբ զիս արեւէս հանեն թող հանեն սէրն աստնվորս »
« Երբ սէրն աստնվորէս հանեն. թող հանեն զաշիս երեսէս »
« Քո սէրէ է արիւն եղել հաւասար իմ երակս է մանւ »
« Ա Շատալի յերկին տուեր և խաւարեր լոյսն աստողերուն »
« Ա եկի կոս կարինա սգիտնակ թէ քանի ինձ ես պիտացել »
« Կորել է իմ հոգուն հոդին և անհոգեկ ես եմ մացել »
« Ա Երբ սապո ու համբեր չօսնիս, սիրոյ տէր ինչո՞ւ կը լինին »
« Աւո՞ղ թէ մեսնիլ պիտեր եւ մանուկ ի հու և ի զնտան »
« Ճրագդ ամ, ալ ի՞նչ զառած՝ երք բաղկիս ուժն հատուցիր »

Ինչքան ալ գրաւէց ըլլայ այս սրտաբոյր, պարզ տողերուն բազցրութիւնը, զես կարեկ չէ զնահատել անոնց բովանդակ քանցրութիւնը, զես կարելի չէ զնահատել անոնց բովանդակ արժէքը առանց Քոչակի նախօնթաց կամ ժամանակակից երգիններուն աւելի տոնվ, աւելի խնամուի զարդարուն գրտածները

կարգալու Անսնցմէ գտնանալ Քուչակին՝ կը խմանի ճօսվական գիշերին ժխորոտ, լուսաշող, խող, խզողուկ քաղաքէն զուրս զայ և պարզ, բաց երկնքին տաշ՝ իր բաց աստղերով: Սակէ հիմակեցնելու չէ սակայն թէ Քուչակի չունի քոխառիկ, նմանողական մասեր է օրոնցմով սկիզբ կ'ընէ ամէն նեղինակ, հաեւեւակ, տիկար առղերու ու ամբողջ գտնակներ՝ իր եարին աշքին, ունքին, կարմիր երեւին նուրիսած՝ հասարակ ճաշակի նմանութիւններով, կամ ազգերու իմաստութեան մնայուն մթիրքը կազմոց առանցոր ասացուածներ ուսանաւորի դարձուած, որոնց մէջ բացակայ է անձնական շեշտը ու բանաստեղծական րողը, բայց կարելի է հաստատել աներիկի զ թէ այս ամէնը հանելով հանգերծ, Քուչակ մեզի հուտայ իր ինքնութիւնը յայտնող մեծագին մնացորդ մը՝ սանանց զեղեցկութիւնով ու երածշառութիւնով:

Անփոփոխ մակարդակի մը վրայ չէ կինար բուշակի գործը չ բայց երբ իր բարձրագոյն կատարին քայլ է Քուչակ, ու զարմանալիք հանդիպումով մը — որ սիրեցիական մաքին հիմնական միրութիւնը ու նոյն տաեն Քուչակի մեծաթիւնը կը յայնու ուսարազգի մեծ բանաստեղծներուն հեղ գրիէ համանման ներշնչում կը ցուցընէ ինչ ինչ հատուածներու մէջ ու ու բազգատութիւն կը հրաւիրէ: Քուչակ այս վետանգաւոր հանգիպումն չի կործանիր: չի տամանար՝ այց կը անայայք իր բառուկ փայլովը: Անգամ մը կը միշեն ճանարէի Գէտաթրէին որ պատուած իր սիրականէն, ծաղկի կը բազէր երգելով, և երգելուն հետ կը բացէր, և քաղելուն հետ կ'երգէր: Աւելի ուշրացր չէ Քուչակի իր սա քառեակով.

« Զիմ հետք ի զնադ տեսայ որ կ'երթար ի ճամփար ի վար »
« Մանոր քաղաքին կ'անէր, կու քազէր ծաղիկ նուշնութար, «
« Անին հանգելու տեղիկ՝ երեսին զնէր ու կուլար. »
« Կուրնար չարկմենք աշուքն ոչ կուպահեն Փեզ յինէ առաջ: »
« Գետի բրդէ կ'երգէտ մինչ Քուչակի եարը կուլայ, յատկանող առարերութիւն մը Արեւելքի ու Արեւմտւաքի: »

Հետեւեալ երկու քառեակներուն մէջ կարծու հինաւուրց սիրոյ բանաստեղծը Անակը բնոն է որ մանուկ նրանի խազերը ու գործած աւելք կ'երգէ: բայց Քուչակ հելլեն

բանաստեղծին թեթեւ շնորհին վրայ Ցաւեն աննման զնեցեցութիւնը կ'աւելցնէ:

ին

« Եւրն երբ ի յաշխարհս եկաւ, եկաւ ի սիրառ թառեցաւ,
« Հապա իմ սրտս ի դուրս յերկրէ յերկիր Թափեցաւ,
» և նեկա ի գույխ եկաւ, եւ յըղեզ եկաւ թառեցաւ,
« Աչիցս արտասունք ուղեց նա արիւն ի վար վաթեցաւ: »

Հե

« Քո սիրուզ մտիկ արի նո զէտ նետ ի չարին նեւաւ,
« և նո անմեն կանզնած էի, եկաւ իմ սիրառ գամենեցաւ.
« Մանկունք մեր արեւնուզ անմայաց ներ տիկն որ յին զամացացաւ.
« ու ուսուող զեղ ու ճար արէք, որ չասեն թէ յանին մեռաւ: »

Երեք անգամ ալ հոկայ Եեգոսիիր սիրոյ արտամին «Ռոմի» նո ձերկիբէր մէջ չն հատուածներ կը յիշեցնէ Քուչակին Առաջին՝ երբ Ռումէց իր ձեւէլիքին ու լուսնին միշեն համեմատանութիւն կը զնէ ըսելով հանախնուոտ լուսնին որ արդէն հինադ է ու գունատ իր ցաւքն թէ զա՞ւ անոր նաժիշտը շատ աւելի աղւոր ևս քան ինքու, լսեցէք Քուչակը:

« Լուսին, պարձինաս, ասեն, «Լուս կուտամ աստվարիր».
« Ան հոգիշն լուսին ի գրկիս ՚ երեսն երեսիր.
« Բայց շա աւտալ այս զերուս, յետ տանիմ ըզգիէ կապայիս.
« Վախեն սիրոյ տէր լինիս, լուս պակաս ասանվորիս: »

Դարձեալ՝ երբ ձեւէլիք, արտագաւումի զատապարտուած, Խօմէօի հետ իր վերջին գիշերը կ'երկարէ խանցաղատութիւն անվերջ խոսակցութիւնով իւ յանկարծ կը նշմարէ առաօտեան լոյս որ կուզայ ընդմիջելու իրենց աղապատանքը, ու չուզեր ընդունին թէ պատուան լուսնէ, այց մետուրի մը զնցը կ'առէ հաւատալ զայն, եւ երբ վերջապէտ ակամայ կը հանդուրէ, կը գոչէ «Ռուբմ, պատուան'ն, ներս մացուր առանաւուրց լոյսը, եւ թող կեանքը ելլէ զուրու», եւ կ'անարգէ առաօտեան մունետափիկ արտոյը առ, զի կը բաժնէ զնեքն իր սիրելիքն:

« Գիշեր, զու յերան կեցիր, թէ կարե՞ս
տարեկ մի եղիր»
« Իմ եարդ ինձի չիւր եկեր: զէժ հազար
տարու թէ զբան»
Վապե՞տ, զու ի զար կեցիր: « ո՞ր զմեր
ինազի՞ կ'աւ երևն»
« Դաս զերսն ի վրայ թրիս, զիս իմ կարե՞ն
քածման»:

Ֆա գարձեալ թրը Խօօֆօ մի գեղով մարտ
ու անշնչացեալ կարծած ժըրլիքթի մարմանյ
վրայ հակելով խելակորյու կ'որոշէ մեռնիլ
թոյն խմերով և չիմած կը գոչէ: Աւշկոնք
նայեցէք ձեր ուսու Անայանածք: բազկնիւնք,
ածեք զրկիկի, հուզակ անզամ: և շրթենք,
ո՛վ զուք զաներ շնչառութեական արշար համ-
թարտով մը փնտեցեք անթուական գայքնք մը
վերանաւ մահուան հետ առ:

10

Ա. Սկը՞ չ՞ քը, քրաբեք բզեղ կրակով որ եր-
թած երին:
« Անցու ալ կարեմ զեղեց սուր զանկով ո՞ր
ո՞ւ չիսօսի՞»
աև Արտիկա, ա՛ք բանակամենք, արթնին թէքն
Շատաթիւն:

Ա Ան միցուամբ արժավեցին պատուալ կ'եւիտ
քուզակի իրամ ս: քանիք թը ճաղիկ: նոյն իսկ անզ
նուազզի ծաղիկ շըն կրծառ համեմատու թրար-
քայական բուրաստանի մը հետ: բայց կարե-
սարը պիտի որ երեւան պուրաց հողին խոլոր
ազնութիւնն եւ նպաստաւոր պայմաններու
մը փառաւոր ծաղկեթթումը մը կարելու-
թիւնն է: »

Գ. ՓԱԼՄՆԱԿ

(Շարունակելի)

ՏԻՄՈՒՄԸՆ

Ա. ԽԱՎԵՐ ՎԵՐԱՊԵՏՈՒԹՅԵՐԵՐ»
Ապաս մը երբոր աբթնաշնկ: ու թէ առաջ
չէնին նըսւրու մույ մաշեակնառակեմ պանա
գիւմի: 1 առ 1 առ 1 առ
Այդպէս անձնն պետք երբ սեմինք վարուա
անկողն մը վրայ երկար խօսակցութիւններէ

digitised by

Խոր, մատուցմ Կրէդուատ մանասոնթուրը եա, ի
յոցի ալ լուսանցք ու: թուրք, Նիմայն յան
ուր ասմանաւ յառաջը՝ մուր հաւասարնիը թէ
խարու բառնաման գուրլայքնէ, հակառակ առ
տոր, վազուան վրայ կնքրանոր հաւասարնիք ուր
թէ յարանչիւթիւն իր խոնսին մրցոցին բառափոխ
ու շորացաւածին վրայ արթակարութիւն վարն
կու ու անվագութ բայց ուրան է:

Եթ առան ուր ի աշոցուն, անզի բառապահց
դատանք արց ական և ական պակրծեցանիւնը
առուեթուոր սկսուած էրն: « Վերինները » մատուցի
մորթի վատիկութիւն, ուստի իւ խարտաշ և
խառնիւսն անզելի անհազապար աւանոնց
թէսի մի տակէն ճակտին վրայ կ'իշխային
մինչև աչքերը որինք բարի ու միամիտ,
յարտաւ Սպատի մը կը շարժէն, վերի ըցը
թուրք, մէկ քովին կտրուած, պատուի կտորը
մը պակաս կ'ոնէնք ամենուն վթու համակ-
րութիւնն արթնցներու և Կարմ մընթիւն մը
պազատ էր որուն իրարու չեղող երկու նշերքը
ներ տակէն վարդագոյն նպածոյէ շարիկը
ուզանք կ'ը ճանէնք: Կարմիր զատիւն տան
դոյն նեսնամ կապոյն չանչլար մը սրինք
կերպութ վրաց անզ ու վալեալ պատիկ ծայրին
ու որ նահեւէ կ'եղերթան նըրոր բայրէ կ'ամր
պաշացնեէ որ ամրանց է:

Արդան լապաէ կը շաղակրասէր նմանի նզէն
նիւր Խօսաւ: կամ ընկրղման մէկն մնա-
կողնին վրայ որ ազտուա վերմակէ մը կ'ը բազ-
վարակամ էր եղեր ու անզու չալտու ուր կը
պատիկ թը պատամարի, ամինհոս, ո՞լ իւրա-
գանցիւրու կը իւրագրաբառեիւն: իւրագրա-
ցիւր նորեկի շուրջը հաւառած պարտ քարին
և աշկէն Պարտիակէն էր, ու երկու տարեթ ի
վրա Պոյք եկեր մէկն թէնչարանի կողմօ սիմիթ-
ընի թէն ի բնիք: Տակէթը որ ուժ կը խո-
սէր, Պարտիակի հայելինի Կրդոյ շեշտին
կատաթափառ բացարութիւններուն մէջ
աւ իր գնդուկ կ'զուքն պարզուկ անբաւա-

A.R.A.R. @